

Nachtzwaluwinventarisatie Leenderbos 2004.

INVENTARISATIE VAN NACHTZWALUWEN IN HET LEENDERBOS EN
GROOTE HEIDE 2004 DOOR VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

Opgesteld in december 2004 door M. Sloendregt en P. v. d. Krieken,
namens Vogelwerkgroep de Kempen in opdracht van SBB Leende.

©VWG de Kempen.

NACHTZWALUWINVENTARISATIE LEENDERBOS & GROOTE HEIDE .

In het achttiende inventarisatiejaar op rij zijn 34 territoria van nachtzwaluwen vastgesteld. In deze rapportage van het inventarisatiejaar 2004 voor SBB te Leende zijn alle telgegevens gerubriceerd en in kaart gebracht.

De telgegevens beslaan een periode van half mei tot en met eind juli.

In de late avondschemering en de vroege ochtend zijn waarnemingen verzameld over het voorkomen van deze mysterieuze vogel.

Ook dit jaar is geteld volgens SOVON richtlijnen dus een telling in mei dient in juni of juli te worden geverifieerd, in gebieden waar sprake is van clustervorming worden uitsluitend twee of meer gelijktijdig zingende nachtzwaluwen geteld.

De telling dient binnen de datumgrenzen van 15 mei tot 10 augustus te geschieden en met het gebruik van de recorder is voorzichtigheid geboden. De nachtzwaluwen kunnen namelijk door het geluid van ver worden aangetrokken. Toch is het gebruik van de recorder niet achterwege gelaten om verschillen in telmethodiek ten opzichte van andere jaren te voorkomen.

Het gebied is vijftientig maal bezocht en in totaal hebben vijftientig mensen deelgenomen aan de telling waarbij bijna vijftig uur inventarisatiewerk is verricht. Anders dan andere jaren is dit jaar meerdere malen vanuit een vast punt geobserveerd waarbij zonder recordergebruik gegevens over de territoriumgrootte aan de hand van de uiterste zangposten konden worden genoteerd.

Behalve aantallen territoria van nachtzwaluwen wordt ook aandacht besteed aan het biotoop en het voorkomen van nachtvlinders, op 22 juli heeft een vlindertelling plaatsgevonden.

In de periodiek 'de Blauwe Klauwier' van de Vogelwerkgroep de Kempen zal verslag worden gedaan van de inventarisatie van dit jaar.

Graag willen wij de volgende personen bedanken voor hun belangstelling en verrichtingen in dit inventarisatiejaar:

Gerard Bosschers van SBB Leenderbos, Roel Winters, Sjaak Seijkens, Wim Jacobs, Wiebe Witteveen, Frans Groenen, Peter Zomer en Henk Sierdsema van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Dit rapport is vooraf bekritiseerd door Jan Wouters (VWG de Kempen) en Henk Sierdsema (VWG Arnhem e.o., SOVON Vogelonderzoek Nederland).

Een kopie van deze rapportage zal behalve aan Gerard Bosschers, boswachter beheerseenheid Leende ook aan bovengenoemde personen worden gegeven.

Namens VWG de Kempen,
Mark Sloendregt en Piet van de Krieken.

EXCURSIEGEGEVENS

Tijdens de excursies zijn gegevens vastgelegd op telformulieren, met vermelding van datum, plaats, personen, aard van de waarneming, biotoopomschrijving, weertype en kaart van het deelgebied.

Op de kaart wordt de positie van de eerste waarneming met een stip aangegeven, vervolgens wordt een cirkel getrokken van posities waar de uiterste zangposten zijn waargenomen.

Ook zijn tijdens de excursies topografische kaarten gebruikt waarop territoria van andere jaren zijn aangegeven.

Deze excursiegegevens zijn in een tabel gerubriceerd.

1. Voorbeeld uitgewerkt Telformulier

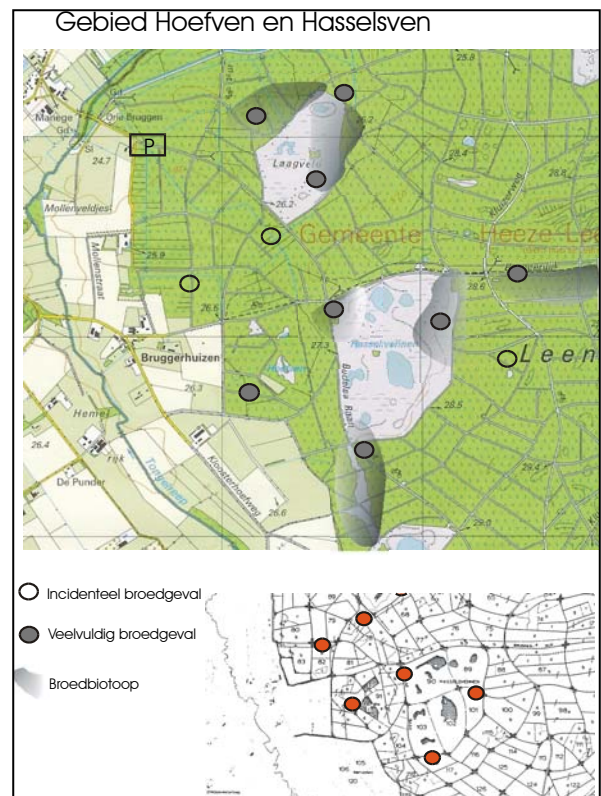
13 juni: Nachtzwaluwelling Leenderbos.
Tijd: 21.30 - 23.15 uur Datum: 13 juni
Aanwezig: M. Sloendregt
Vervoer: te voet het gebied in gegaan en ongeveer driekwartier gepost.
Bijzonderheden: geen geluidsreproductie
Weer: licht tot onbewolkt, ter plaatse gevoelsmatig koud en vochtig, mistbankvorming later in de avond.

● Nachtzwaluwterritorium ■ Gepost ○ Gebied van waarnemingen
X = plaats afspeelen van recorder

Resultaat: territoria nachtzwaluwen te weten:
1. Perceel 92: Open kaalkapperseel met veel opstand van jonge berk en spar. Enkele boomgroepen en houtwallen omgeven door bos en weiland. Om 22.00 uur een zingend mannetje actief.
2. Perceel 90: Tweemaal een zingend mannetje gehoord, kort en niet actief aanwezig op de rand van de heide.
3. Perceel 101: Actief zingend mannetje, gelijktijdig met die van perceel 90. Beide aanwezig op de Hasselsvennen, bekend territoria.
4. Perceel 78: Strook van kaalkap spar tussen de hasselsvennen en het Laagveld. Een zingend mannetje, de afstand geschat en de positie waarschijnlijk onnauwkeurig bepaald.

2. Voorbeeld kaart

Op vier vrijdagavonden zijn simultaantellingen georganiseerd door VWG de Kempen, daar hebben 19 personen aan deelgenomen.

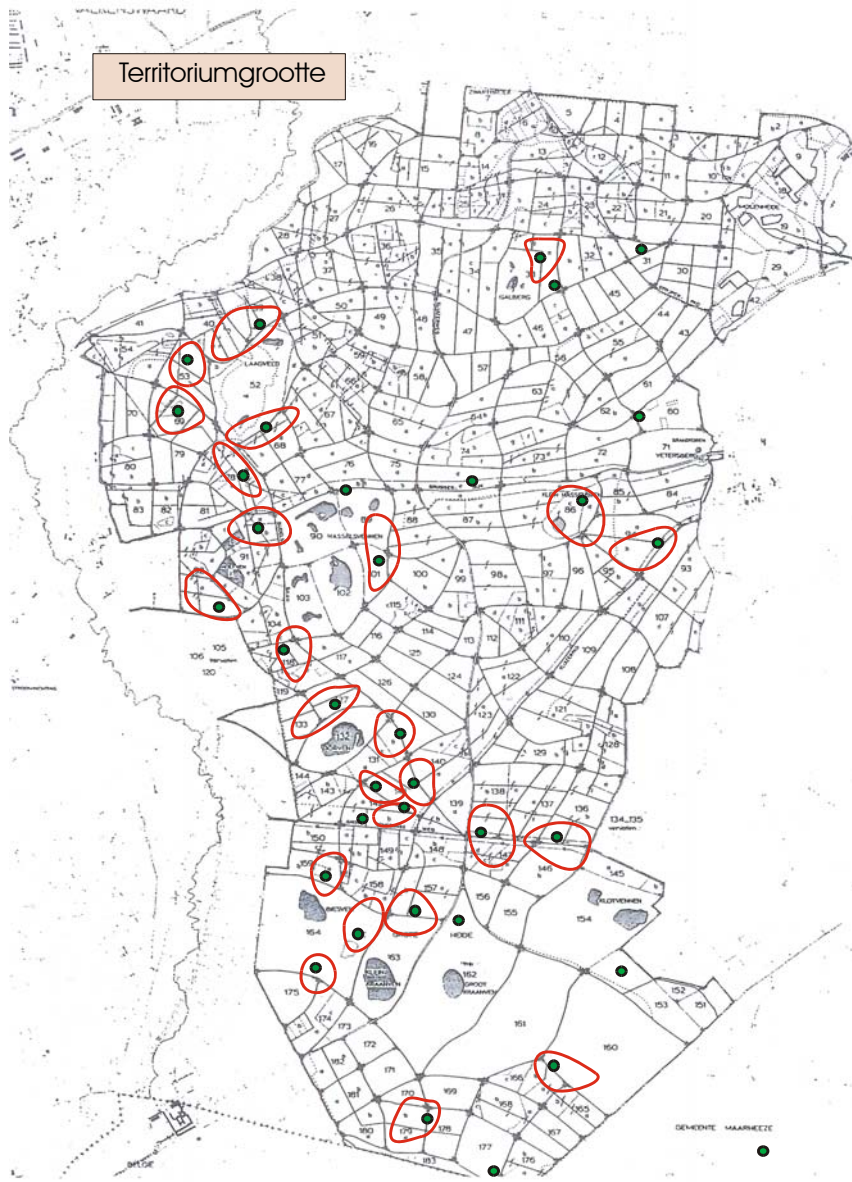
De excursies starten een half uur voor zonsondergang, de eerste zangactiviteit werd meestal 10 tot 15 minuten na zonsondergang genoteerd. Afhankelijk van het weertype kon de zang tot 1 uur na zonsondergang aanhouden. De excursies eindigde vaak om 23.15 uur, per avond kon dan hooguit anderhalf uur worden geteld en dus een beperkt gebied worden geïnventariseerd.

Elke avond of ochtend was er nachtzwaluwenzang te horen maar weinig dagen waren zomerswarm.

KARTERING

Bij het karteren zijn de gegevens van de telformulieren gebruikt, waarnemingen over een langere periode zijn daarbij van belang.

Als uitgangspunt dienen de zangposten van het mannetje, andere waarnemingen zoals roep en foerageren dienen als aanvulling. Uit observaties van de telposten ontstaat

tevens een beeld van de territoriumgrootte.

De territoriumgrootte bedraagt gemiddeld een oppervlak van 5 a 6 ha in het Leenderbos. Op de Brabantse Wal lagen de zangposten binnen een territorium op max. 229 m van elkaar, een clusterafstand van 300 meter is aangehouden (H. Bult 1995, en mededeling H. Sierdsema, SOVON Vogelonderzoek Nederland).

Vogels op de heide hebben grotere territoria en daarvoor geldt een afstand van 500 meter.

(H. Sierdsema, SOVON)

Eén enkele waarneming in mei wordt in juni of juli geverifieerd. Van alle territoria zijn de data genoteerd.

In een aantal gevallen is gewerkt met twee posten op één avond in het zelfde gebied waardoor uitsluitel van een of meerdere territoria kon worden gegeven.

In gebieden met clustervorming zoals het Zuidelijk Leenderbos zijn waarnemingen van gelijktijdig zingende nachtzwaluwen genoteerd.

De ontstane open plekken betreffen veelal ongeschikt biotoop en uit gegevens van de laatste vijf jaar blijkt dit beeld overeen te komen. De mogelijkheid blijft bestaan dat in sommige delen van het 'open oude grove-dennenbos' een nachtzwaluwterritorium is.

De telling is voor 70 - 75% vlakdekkend uitgevoerd en daarbij is al het mogelijk geschikt biotoop onderzocht. Het totaal van 34 territoria is zeker, maar over een paar waarnemingen bestaat onduidelijkheid en deze zijn om die reden buitenbeschouwing gelaten. In het Leenderbos kunnen zich meerdere territoria bevinden; een totaal van 40 territoria lijkt realistisch.

Een vergelijking met het inventarisatiejaar 2003, geeft een lichte daling veroorzaakt door een achteruitgang op de 'Grote Heide'.

Op de zuidoost-Veluwe worden zowel in vliegdennenbos met open zandige plekken als zandige heide met veel vliegdennen dichtheden gevonden van 18-22 paar per 100 ha. Dichtheden van 5-10 paar per 100 ha zijn normaal op de betere heidestukken op de zuidoost Veluwe. De situatie zoals in het Leenderbos (nachtzwaluwen in het bos op kapvlaktes en langs paden) komt vrijwel niet voor op de Veluwe; mededeling Henk Sierdsema. Resultaten van de Brabantse Wal van Hidde Bult zijn meer vergelijkbaar. Hij had daar in het militaire oefenterrein 10-14 paar/100 ha en dat is arm grove dennenbos op landduinen (vergelijkbaar met de Spintserberg).

In het Landgoed de Utrecht e.o. (4368 ha) zitten er ca. 60 ofwel 1.3 / 100 ha en in het Leenderbos (2660 ha) ca 35, ook 1.3 / 100 ha. (Henk Sierdsema, SOVON Vogelonderzoek Nederland).

Op de percelenkaart en de topografische kaart zijn alle territoria ingetekend; totaal 34. In de tabel zijn alle vakken per deelgebied gegroepeerd, daarbij zijn alle teldata met eventueel een vermelding van een belangrijke waarneming.

HISTORIE VAN HET VOORKOMEN VAN NACHTZWALUWEN IN HET LEENDERBOS, 1987 TOT EN MET 2004.

2004 is het achttiende inventarisatiejaar in een ononderbroken reeks die begint in 1987.

Voorafgaand aan deze reeks is in 1978, 1979, 1980 en 1981 ook geïnventariseerd, waarbij zelfs een grootschalig onderzoek is gedaan naar het voorkomen van nachtzwaluwen in de Kempen. Toen kwam men op een aantal van 170 getelde broedparen voor de gehele Kempen, en met een globale schatting van 190 tot 220 broedparen. In het Leenderbos waren toen 18 territoria geteld en het gebied behoorde tot één van de vier concentratiegebieden in de Kempen. (T. Heijnen, 1989)¹ Veel van deze gegevens zijn gearchiveerd en te raadplegen op de site van VWG de Kempen.

Van 1987 tot 1996 hadden de inventarisaties alleen betrekking op het Leenderbos. In 1996, 1997 en vanaf 2000 wordt ook de Groote Heide jaarlijks in de inventarisaties betrokken. De laatste jaren is sprake van een toename die de landelijke trend volgt. De aantallen in het Leenderbos zijn met een gemiddelde van 17-18 territoria eind jaren tachtig met 40% toegenomen tot gemiddeld 25 broedparen over de laatste jaren in het Leenderbos, de Groote Heide niet meegerekend.

Voor de landelijke toename van nachtzwaluwen worden enkele redenen genoemd zoals klimatologische factoren (warmere zomers) waardoor de nachtzwaluw in staat is om twee maal per jaar te broeden. Een toename van nachtvlinders als voedselaanbod is een vermoedelijke reden en een onbekende factor is de situatie in de overwinteringsgebieden. Goed natuurbeheer draagt ook bij aan de toename (gegevens SOVON Vogelonderzoek Nederland / ZO Veluwe, Sierdsema & Vogel in prep.).² Voor een aantal belangrijke oorzaken blijft onduidelijkheid bestaan en is verder onderzoek nodig. Nog steeds roept de aanwezigheid van de nachtzwaluw veel vragen op zodat hij zijn naam als mysterieuze vogel eer aan doet.

Een biotopenonderzoek maakt onderdeel uit van de inventarisatiemethode, waarbij overdag mogelijk geschikt biotoop in kaart wordt gebracht om het gericht tellen bij nacht te vergemakkelijken.

Het voorkomen van de nachtzwaluw is verbonden met de zandgronden waardoor de Nederlandse nachtzwaluwpopulatie vooral in de Veluwe, Noord-Brabant en Limburg sterk is vertegenwoordigd. Potentieel nachtzwaluwbiotoop bestaat uit kaalkapterreinen, stormvlaktes, jonge naaldaanplant, zeer open oude bospercelen en heide met opslag. (gegevens T. Heijnen VWG de Kempen, en H. Sierdsema SOVON Vogelonderzoek Nederland)³

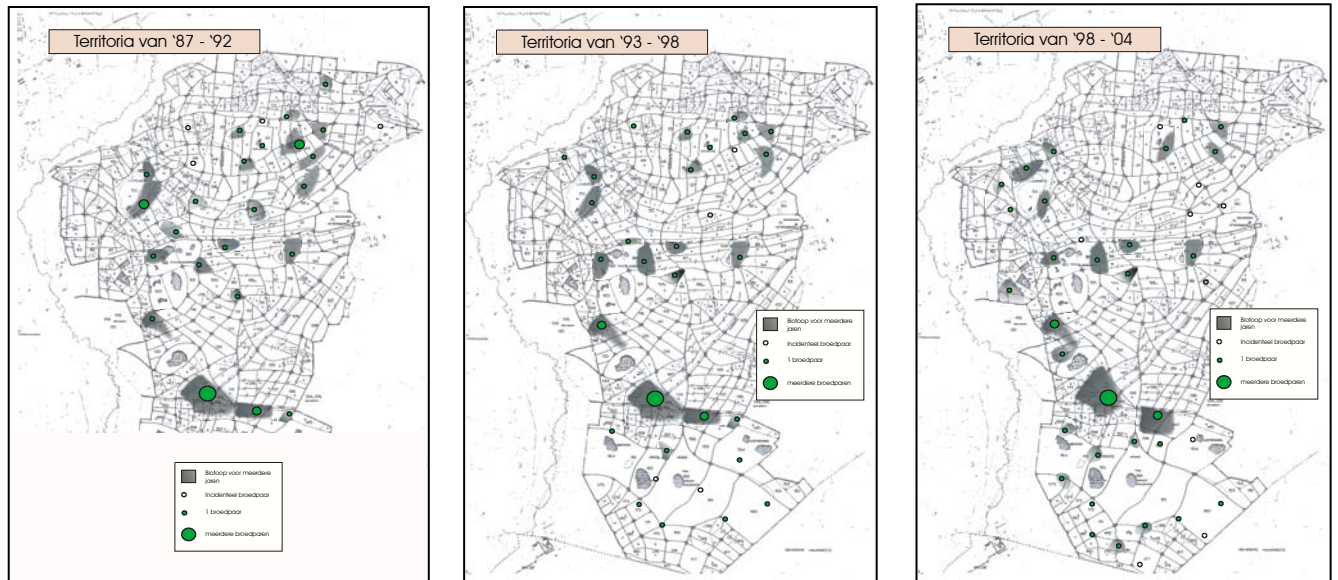
---

¹ Onderzoek gecoördineerd door Tom Heijnen, VWG de Kempen.

² Publicatie van SOVON Vogelonderzoek uit: 'Persbericht opmerkelijke toename nachtzwaluw, 2001'

³ Handleiding nachtzwaluwinventarisatie VWG de Kempen, Tom Heijnen.

Ook dit jaar wordt uitgebreid biotopenonderzoek gedaan om meer duidelijkheid te krijgen en om bijvoorbeeld te komen tot vergelijkingen en verhoudingen van het soort biotoop in 2004 ten opzichte van andere jaren. Samen met Wim Jacobs (VWG de Kempen) wordt het terrein om die reden regelmatig bezocht. Inventarisaties van 18 jaar zijn verdeeld in drie blokken van elk zes jaar, de telgegevens zijn samen gevoegd en vervolgens in kaart gebracht.

Uit deze kaarten blijkt dat een aantal gebieden (vakken / percelen) jaren achtereen door nachtzwaluwen bezet worden terwijl andere terreinen verlaten worden en blijven. Om die reden is een onderzoek naar het biotoop ook interessant.

De aanwezige kappercelen met overstaanders van eik en opslag van douglashspar worden door de nachtzwaluw graag bezet. Een combinatie van oud open dennenbos met heidevelden en brede brandgangen of singels (en corridors) vormen in het Leenderbos een belangrijk onderdeel van een nachtzwaluwbiotoop. Te hoge opslag, verouderde jonge aanplant en vergrassing lijken van nadelige invloed te zijn voor de vestiging van nachtzwaluwen. De aanwezigheid van dood hout op open gewerkte terreinen, jonge opslag en open zonnige plekken zijn gunstig voor de vestiging van nachtzwaluwen.

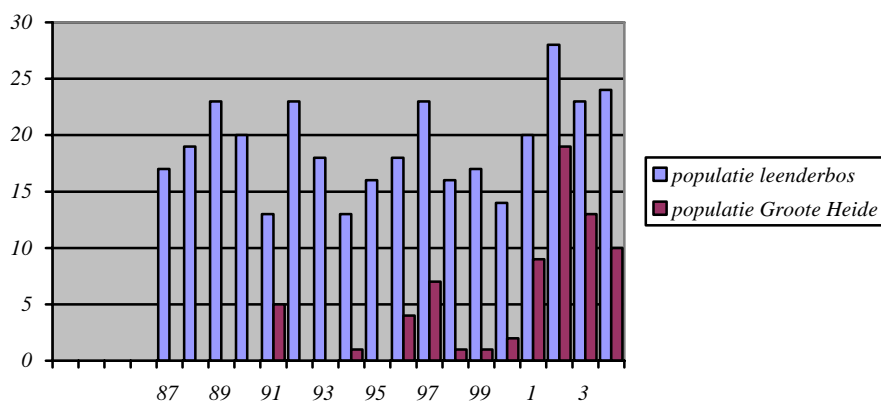

In 2004 heeft een nachtvlindertelling onder leiding van Frans Groenen op 22 juli plaatsgevonden. In de nabijheid van een kaalkapterrein gelegen bij het Klein Hoefven zijn nachtvlinders geïnventariseerd. De uitkomsten van dit onderzoek zijn nog lopende.

Nachtvlinders vormen het hoofdbestanddeel van het voedsel voor de nachtzwaluw. Wat vliegt er zoal binnen het foerageergebied van de nachtzwaluw, op het moment van de dag dat de nachtzwaluw foerageert? En wellicht zijn de warmere zomers van de laatste jaren van positieve invloed op de populatie nachtvlinders? Is een nachtzwaluwbiotoop met een kenmerkend droog en warm microklimaat gunstig voor het voorkomen van nachtvlinders?

In tabellen en grafieken zijn gegevens verwerkt over het voorkomen van de nachtzwaluw in 2004 in vergelijking met eerdere jaren daarbij blijkt dat er een overlap in gevonden territoria van 70% bestaat met die van 2003. Er is een vergelijking gemaakt tussen het voorkomen in het Leenderbos en de Grootte Heide.

<i>Tom Heijnen</i>	1978	1979	1981
Leenderbos	15	18	17
Groote Heide	Onbekend	Onbekend	0
Totaal telling	15	18	17

<i>Tom Heijnen</i>	1987	1988	1989	1990	1991 ⁴	1992	1993
Leenderbos	17	19	23	20	13	23	18
Groote Heide					(5)		
Totaal telling	17	19	23	20	13	23	18

<i>Hans Hermans</i>	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Leenderbos	13	16	18	23	16	17
Groote Heide	1		4 + 1 ⁵	7	1	1
Totaal telling	14	16	23	30	17	18

<i>Peter Zomer</i>	2000 ⁶	2001	2002	2003	<i>Mark Sloendregt Piet v.d. Krieken</i>	2004
Leenderbos	14	20	28	23		24
Groote Heide	2	9	19	13		9 + 1 ⁷
Totaal telling	16	29	47	36		34

⁴ Bijlsma (SOVON), Leenderbos. (Tom H. heeft niet geïnventariseerd)

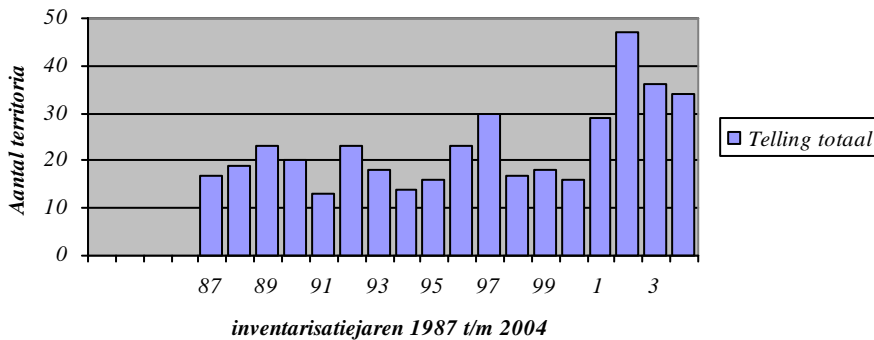
⁵ + 1 = Gastelse Heide

⁶ Symen van Deuzeman, 21 territoria Leenderbos en 10 Groote Heide. (SOVON)

Gegevens van Peter Z. zie tabel.

⁷ +1 = Gastelse Heide

Populatie Leenderbos en Grootte Heide

TOT SLOT.

De inventarisatie van 2004 naar het voorkomen van nachtzwaluwen betreft 25 teldata en een kleine vijftig uur inventarisatiewerk. Op alle avonden was nachtzwaluwenzang te horen maar weinig avonden waren zomerswarm waardoor de zang al snel verstomde. Zonder de gebruikmaking van geluidsreproductie zal hooguit 54 % van de territoria te lokaliseren zijn, vooral solitaire broedparen zullen weinig spontane zang ten gehore brengen (onderzoek naar zangactiviteit van Hidde Bult 1995/ publicatie in *Limosa* 75, 2002 en Rob Bijlsma, publicatie in *Vogeljaar* 1989).

De methode van selectieve klanknabootsing waarbij in principe geen cassetterecorder wordt gebruikt en waardoor een beeld ontstaat van de territoriumgrootte heeft de voorkeur. Zang en roep worden afgespeeld als 30 minuten na zonsondergang op het startpunt geen levenstekken wordt vernomen. Het geluid wordt onmiddellijk uitgezet als er een reactie is en 200 meter verder weer aangezet tenzij binnen 300 meter een nachtzwaluw hoorbaar is (Selectieve klanknabootsing).

Het systematisch afwerken van het gebied blijft een intensieve bezigheid gezien de omvang van het Leenderbos en omdat een telling van een deelgebied herhaald dient te worden. Daarom willen wij een woord van dank uitspreken aan alle deelnemers in het bijzonder Roel Winters en Sjaak Seijkens.

Momenteel wordt onderzoek gedaan naar het biotoop in het Leenderbos samen met Wim Jacobs (VWG de Kempen) en het voorkomen van nachtvinders in het biotoop onderleiding van Frans Groenen.

In de maand augustus zijn nog enkele broedparen geobserveerd in percelen rond het Laagveld, de trek naar het zuiden ving aan begin september (laatste waarnemingen gedaan op 4 september).

Specifieke waarnemingen van vogeltrek ontbreken, waarnemingen van foerageervluchten in de gradiënten ten oosten en westen van het Leenderbos zijn zeldzaam.

Ten aanzien van predatie is weinig onderzoek gedaan en er zijn voor zover bekend geen verkeersslachtoffers gevonden.